

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Vragen naar de onbekende weg: Kernproblemen van de internationale betrekkingen

Pruntel, H.

Citation

Pruntel, H. (1991). Boekbespreking van: Vragen naar de onbekende weg: Kernproblemen van de internationale betrekkingen. *Acta Politica*, 26: 1991(4), 499-502. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449949>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449949>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

de grond kwam; dat oogsten werden binnengehaald; stallen en datsja's gebouwd, parketvloeren gelegd en plafonds gewit – en dat reguliere ondernemingen met hulp van de goedbetaalde diensten van de sjabasjniki hun plan konden vervullen.

Wie dit boek in 1991 leest raakt optimistisch – of althans iets minder pessimistisch – gestemd over de economische toekomst van de Sovjetunie. De bereidheid tot het aangaan van risico's en tot hard werken is in Rusland wel degelijk te vinden bij de sabbatswerkers. Hij kan zelfs het gevoel krijgen dat in het verschijnsel sabbatswerk de kern van 'het nieuwe', namelijk de ondernemersgeest, al sinds de jaren zestig binnen 'het oude' (de versleten planeconomie) is grijpt.

Het kader waarin Oversloot zijn studie heeft geplaatst is historisch in plaats van toekomstgericht. Gezien het feit dat het hier een proefschrift betreft, verschenen in een periode waarin publikaties over de Sovjetunie zeer snel verouderen, is dat een begrijpelijke keuze geweest. In zijn probleemstelling staat de vraag centraal hoe het mogelijk was dat het stelsel van centraal geleide sociale en economische planning in de Sovjetunie meer dan een halve eeuw 'overleefde' terwijl het volgens westerse theoretici onmogelijk zou kunnen functioneren en presteren. Oversloot wijst machtspolitieke en psychologische verklaringen niet zonder meer van de hand, maar stelt zich ten doel een aanvullende verklaring te geven in termen van de wisselwerking tussen de formele plansector – de 'reguliere economie' – en de informele sector; hij wil 'laten zien hoe een falend systeem in het dagelijkse leven wordt "gereproduceerd"' en sluit daarin aan bij studies van Joseph Berliner uit 1957 en Vladimir Andrie uit 1976.

Sabbatswerk 'vult gaten in de reguliere economie' op en stelt aldus de subjecten van die reguliere economie in staan hun plandoelen te halen; in sommige sectoren werd er zelfs bij het opstellen van de plannen rekening mee gehouden dat die plannen alleen met hulp van de semi-legale 'wilde brigades' konden worden vervuld. Maar tegelijkertijd slaat het sabbatswerk op zijn beurt weer andere gaten in de reguliere economie; arbeidskracht, materialen en transportcapaciteit worden niet zelden uit de reguliere sector 'ontvreemd', en zo wordt het sabbatswerk in zekere zin door de planeconomie gesubsidieerd. Daarom zal het sabbatswerk niet zonder aanpassingen in een geprivatiseerde markteconomie kunnen overleven.

Van de wilde wereld van het sabbatswerk, met name in de sector van de bouw-nijverheid en bouwherstelwerkzaamheden op het platteland, geeft Oversloot in deel I van zijn boek een levendig beeld en een uitputtende beschrijving. Dit deel is voor zowel vakgenoot als buitenstaander zonder meer het meest informatief en prettig leesbaar. Hij steunt vooral op journalistieke literatuur (wetenschappelijke literatuur was tot voor kort nauwelijks voorhanden vanwege het halflegale karakter van het verschijnsel) en op een groot aantal diepte-interviews dat de auteur in de periode 1981-1989 sabbatswerkers en andere betrokkenen heeft afgenomen.

In de volgende twee delen trekt Oversloot, naar eigen zeggen, 'steeds wijdere cirkels' rond het verschijnsel sabbatswerk. Deel II handelt over het wettelijke kader van het sabbatswerk; Oversloot geeft hier commentaar op de wet- en regelgeving die sinds 1986 is geliberaliseerd, alsmede op de jurisprudentie en op de betekenis voor het sabbatswerk van de herleving van de coöperatieve bedrijfsvorm. In deel III, de 'buitenste cirkel', gaat de auteur ten slotte omstandig in

op de kritiek die in het verleden door mensen als Von Mises, Lange, Von Hayek, Berliner en Andrie is geleverd op de idee dat omvattende planning mogelijk c.q. wenselijk is. Dit deel komt enigszins als mosterd na de maaltijd omdat hier een gedateerde theoretische discussie wordt becommentarieerd waarop de vindingrijke sabbatswerkers in het eerste deel van het boek al een afdoende antwoord hebben gegeven.

De auteur noemt zijn benadering 'interdisciplinair', maar hoewel hij het onderzochte verschijnsel uitvoerig beschrijft en analyseert op zijn historische, juridische, economische en culturele aspecten, is er, met name in deel III van het boek als het gaat om analyse vanuit discipline-specifieke theorieën, alleen sprake van een economische analyse. Het juridische en politieke kader van het sabbatswerk worden door de auteur behandeld, en hij laat vaak heel goed zien hoe in het sabbatswerk 'juridische problemen "economisch" worden opgelost, en economische problemen "juridisch"', maar een analyse die aansluit bij rechtswetenschappelijke of politicologische theorievorming heb ik niet kunnen vinden.

Oversloot heeft voor het object van zijn studie gekozen voor een zo letterlijk mogelijke vertaling van de Russische term *sjabasjnik/sjabasjnitsjestvo*. Het is slechts een detail, maar het is de vraag of die vertaling wel zo gelukkig gekozen is. 'Contractarbeiders en vrije brigades' zou ook mogelijk, zij het misschien iets minder precies zijn geweest, en zou als voordeel hebben gehad dat het de Nederlander op het eerste gezicht een duidelijker beeld geeft van wat wordt bedoeld. Met deze kritiek op de vertaling van één, zij het centraal, woord in een overigens waardevol boek wil de recensent niet op iedere slak zout leggen. Maar de wijze waarop Oversloot 'sjabasjnik' op een van de eerste pagina's van zijn boek vertaalt, blijkt na lezing van het gehele boek exemplarisch te zijn voor zijn werkwijze en presentatie: hij streeft naar een (uitzonderlijk) hoge mate van precisie in zijn uitspraken. Dit respectabele streven resulteert in té nauwkeurig geformuleerde zinnen waarin uitzonderingen, nuanceringen en alternatieven tussen haakjes of streepjes staan: zinnen die soms de exactheid van wiskundige formules benaderen. Dat komt de leesbaarheid niet altijd ten goede.

J. Löwenhardt

S. Rozemond en J.G. Siccama (red.), **Vragen naar de onbekende weg. Kernproblemen van de internationale betrekkingen** (P.A. Schregardus en G.J. Telkamp, eindred.). Instituut Clingendael, Den Haag. Assen en Maastricht 1990.

Opnieuw is de Nederlandse literatuur over internationale betrekkingen verrijkt met een bundel. De aanleiding is deze keer het afscheid van H.J. Neuman als directeur van het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael'. Niet minder dan 25 medewerkers en vrienden van Clingendael hebben een bijdrage aan deze bundel geleverd. Aan een ieder is, om de bewoordingen te gebruiken van de inleider, oud-minister van Buitenlandse Zaken C.A. van

der Klaauw, 'een indringende en lastige vraag' voorgelegd, opdat de bundel zich verheft 'boven de speculatie van elke dag' en de bijdragen 'de kern van het vakgebied der internationale betrekkingen' raken. Dat de vragen van de meest uiteenlopende aard zijn, blijkt wel uit de titels van de eerste drie hoofdstukken 'Zal de nieuwe Europese Orde nog een veiligheidsprobleem kennen?' (van F.A.M. Alting von Geusau), 'Kan de wereld zonder de Verenigde Naties?' (P.R. Baehr) en 'Hoe denkt de rooms-katholieke kerk over de beperkte kernoorlog?' (R.Ph. Bär, de bisschop van Rotterdam).

In verband met de ruimte die mij wordt gegund, zal ik me in deze bespreking beperken tot de bijdragen die ingaan op het toekomstige Europese veiligheidsbeleid. Met het oog op de crisis in Joegoslavië en de initiatieven die door de Europese Gemeenschap onder voorzitterschap van Nederland zijn ontplooid teneinde dit conflict te beslechten, zijn met name deze artikelen zeer actueel geworden. Maar andere artikelen, zoals 'Is een Marshall-plan een oplossing voor Oost-Europa?' van J.Q.T. Rood, 'Wanneer breekt het eind aan voor de buitenlandse politiek van Nederland?' van S. Rozemond en 'Wat was de kern van het Oost-Westconflict' van J.G. Siccama zijn minstens zo interessant.

Drie auteurs, respectievelijk Alting von Geusau, G. van Benthem van den Bergh en P.M.E. Volten, worden door de aard van de aan hen gerichte vragen gedwongen om ten aanzien van vrede en veiligheid in Europa een antwoord te geven op wat we wel en wat we niet van de Europese Gemeenschap mogen verwachten, vooral wanneer blijkt dat haar diplomatieke initiatieven niet leiden tot de gewenste vrede en stabiliteit in Europa. Alting von Geusau gaat in op de vraag of Europa na het beëindigen van de Europese deling nog een veiligheidsprobleem zal kennen. Hij geeft hierop een bevestigend antwoord, maar niet nadat hij de westerse veiligheidsexperts een veeg uit de pan heeft gegeven, omdat ze hebben meegewerkt aan het in stand houden van een luchtspiegeling die de orde van Jalta werd genoemd. Met het doel om toch vooral de 'vermeende' stabiliteit en gewenste ontspanning in Europa niet in gevaar te brengen, deed men in Oost én West alsof er aan de Europese deling een bepaald duurzaam arrangement ten grondslag zou liggen. In 1989, 'het jaar van de waarheid', verdween deze luchtspiegeling en nu laten de veiligheidsexperts opeens horen dat zij er thans niet aan toe zijn de voorwaarden voor een nieuw Europees veiligheidsstelsel zinvol uiteen te zetten.

Verwijt Von Geusau de veiligheidsexperts een gebrek aan flexibiliteit, omdat ze jarenlang het verkeerde hebben gepredikt, of wil hij hun het recht van spreken ontnemen, omdat zij zich hebben vergist in de duurzaamheid van de Europese deling? Alting von Geusau geeft immers toe dat hijzelf ook niet in staat is iets zinnigs te zeggen over de voorwaarden waaraan een toekomstig Europees veiligheidsstelsel moet voldoen. Zijn verhaal blinkt niet uit door duidelijkheid. Hij ziet de belangrijkste bedreiging van de Europese veiligheid in de aan de Oosteuropese landen opgelegde grenzen en de daarmee samenhangende minderheidsproblemen. Deze problemen kunnen het best worden beheerst door de Oosteuropese landen toe te laten treden tot de Europese Gemeenschap. Maar, zo voegt hij eraan toe, wellicht moet er ook worden gedacht aan Europese overeenkomsten betreffende de regeling van geschillen en de mogelijkheid tot het inzetten van

'vredebewarende' eenheden, indien conflicten uit de hand lopen. Het is aanvankelijk niet duidelijk wie deze eenheden moeten leveren. De NAVO (en de Westeuropese Unie) blijkt niet, want Alting von Geusau acht het niet reëel om te denken aan een uitbreiding van het verdragsgebied. Militaire operaties kunnen beter op het gezag van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties worden uitgevoerd, omdat vele kleinere Europese landen weinig animo zullen hebben voor medeverantwoordelijkheid in militaire operaties ver van de eigen grenzen. Ten aanzien van de toekomstige rol van de NAVO meent hij evenwel dat deze organisatie een nieuw strategisch concept moet ontwikkelen 'voor het bewaren van de vrede in de Europese ruimte'. Dit impliceert juist een uitbreiding van het werkgebied van de NAVO, omdat volgens Alting von Geusau een dergelijke Europese ruimte alle Europese landen bevat, behalve de Sovjetunie of wat daarvan overblijft. De aanwezigheid van Amerikaanse en Canadese troepen in Europa blijft daarom noodzakelijk, omdat zij kunnen helpen bij het oplossen van interne Europese conflicten, nadat overleg in Europees kader is mislukt, en omdat zij een tegenwicht voor de Sovjetunie kunnen vormen.

Ook Van Benthem van den Bergh acht de handhaving van Amerikaanse troepen in Europa wenselijk voor de vrede en veiligheid in dit gebied en hij geeft wél duidelijk aan waarom dit zo is. Op de vraag of bedreigde Europese landsgrenzen kunnen worden beschermd met kernwapens of door conventionele integratie geeft hij een vrij pessimistisch antwoord. Tot voor kort was de bedreigde grens in Europa geen landsgrens, maar die tussen Oost- en West-Europa. Deze grens werd beschermd door een combinatie van kernwapens en een geïntegreerde conventionele strijdmacht, die diende ter afschrikking, waarbij de conventionele strijdmacht moest voorkomen dat het Westen onmiddellijk na een aanval uit het Oosten geconfronteerd zou worden met de vraag of kernwapens al dan niet moeten worden ingezet. Maar, moeten we gezien de ontspanning tussen Oost en West nu afzien van een gemeenschappelijke afschrikking en de Amerikaanse kernwapens uit Europa verwijderen? Dit zou een kwade ontwikkeling zijn. Volgens Van Benthem van den Bergh ontstaat er dan een situatie waarin elk land overgaat tot de verdediging van de eigen landsgrenzen. En dit zal slechts leiden tot een verhevigde conventionele bewapeningsconcurrentie, waardoor de mogelijkheid van oorlog toeneemt, met name in Oost-Europa. Blijvende aanwezigheid van Amerikaanse troepen in Europa kan dit voorkomen, maar dan moet vanuit het perspectief van gemeenschappelijke afschrikking ook Oost-Europa tot het Westen worden gerekend.

De Amerikaanse aanwezigheid is ook belangrijk voor de Westeuropese integratie. Van Benthem van den Bergh heeft weinig vertrouwen in een grotere politieke en militaire samenwerking tussen de landen van de Europese Gemeenschap, wanneer de Amerikanen de Europeanen aan hun lot overlaten. De kans dat de Europese Gemeenschap aan onderlinge rivaliteit zal bezwijken, acht hij groter. Door de aanwezigheid van Amerikaanse troepen blijft de koppeling met de Verenigde Staten gehandhaafd en lijken vrede en veiligheid in Europa gewaarborgd. In de visie van Van Benthem van den Bergh moet alles dus eigenlijk bij het oude blijven: de aanwezigheid van de Amerikaanse troepen beschermt Europa

tegen de gevaren uit het Oosten en zij is tevens een duurzame garantie van terughoudend, risicomijdend gedrag van de Europese landen. Het verschil is nu dat ook de Oosteuropese landen onder het Amerikaanse kernwapenregime moeten vallen.

Uit de bijdragen van Alting von Geusau en Van Benthem van den Bergh blijkt dat zij weinig vertrouwen hebben in de politieke en militaire samenwerking binnen de Europese Gemeenschap en dat daarom Amerikaanse betrokkenheid bij Europa noodzakelijk blijft. Dit vindt ook Volten in zijn beantwoording van de vraag welke rol de Amerikaanse militairen nog zullen spelen in Europa. Met de demilitarisatie van de betrekkingen tussen Oost en West moeten we ons volgens hem afvragen in welke mate militaire macht een waarborg is – moet zijn – tegen een onvoorzien diplomatiek falen. In het nieuwe Europa zijn voldoende potentiële spanningsvelden. Spanningen kunnen ontstaan doordat de Oosteuropese landen niet in staat zijn zichzelf te verdedigen tegen een belangrijke militaire macht als de Sovjetunie, het verschil in economische ontwikkeling in de Europese landen onderling te groot kan worden, of door het eventueel falen van de democratiseringsprocessen in Oost-Europa. De aanwezigheid van de Amerikaanse strijdkrachten blijft in zijn ogen belangrijk, niet alleen als instrument tegen mogelijke boosdoeners, maar ook als politiek middel in de vormgeving van het 'nieuwe Westen'. En evenals Van Benthem van den Bergh wijst ook Volten op de nadelige gevolgen voor de Westeuropese integratie, wanneer de Amerikaanse troepen Europa zouden verlaten. De Amerikaanse fysieke aanwezigheid in Europa is en blijft een wezenlijk bestanddeel van het bindmiddel van de westerse gemeenschap.

Al met al is er weinig reden tot optimisme ten aanzien van de bemiddelende rol die de Europese Gemeenschap in de Joegoslavische crisis kan spelen. Zonder Amerikaanse betrokkenheid lijken vrede en veiligheid in Europa geenszins te zijn gewaarborgd.

H. Pruntel

Summaries

The dethronement of self-interest in hard political science

by J.W. de Beus

One of the crucial assumptions of hard political science, whether public choice, marxism or elitism, is self-interest based political behaviour. The article argues that the current tendency of contextual containment, completion and replacement of models of individual self-interest is the latest stage in the development of the idea itself, in which economic imperialism attains its limit and a controversy among the new institutionalists regarding the content and scope of an alternative assumption emerges. The article first makes a distinction between a formal definition of self-interest in terms of absence of externalities and a material one in terms of meta-preferences with respect to one's own life. Then the important place of self-interest in the rhetoric of economic imperialism is described. After a review of Hirschman's theory of the development of the idea of self-interest, the article claims that its latest stage is the fall of economic imperialism and the rise of new institutionalism. The article then turns to a concise description and assessment of models of mixed motivation (Margolis, Frank, Etzioni, Elster). It concludes that the rejection of direct egoism is called for. This does not, however, imply the acceptance of political irrationality. The article acclaims research based upon indirect egoism, contextually contained egoism or embedded egoism.